

Gonzagu, drugu ženu Francesca Maria della Rovere, vojvode od Urbina, za koju se vjeruje da je možda djelo Klovijevo. U istoj biblioteci postoji uz to jedna velika rijetkost naše povijesti: Evanđelistar Večenege, rođakinje hrvatskog kralja Petra Krešimira. U St. Anthony Collegeu u Oxfordu nalazi se i jedan Meštrovićev kip.

Vrijednost svih tih naših umjetničkih djela u muzejima, galerijama i knjižnicama Londona i njegove okolice zaista je umjetnički i znanstveno tolika da na nju vrijedi upozoriti jednako ljude koji dolaze u London iz naše zemlje kao i one iz drugih zemalja svijeta.

Matko Peić

BERAMSKI RELJEF

Nije po prvi put da nam se na jednoj istarskoj plastici prvi dojmovi zamrsuju u splet kontradiktornih i indatabilnih podataka. Nakon toga se analizom kristaliziraju vrlo često iste osobine koje se kao konstanta provlače kroz istarsku srednjovjekovnu produkciju, dvije dionice ukrštene u raznim omjerima: pučki izraz i elementi stila vremena. Stara urođena potreba za umjetničkim oblikovanjem, samonikla i praiskonska, živa nužda izražavanja putem crteža i forme u okvir kojih su urašteni i uciepljeni, katkad nakalamljeni stilski oblici epohe. Ne možemo te produkte po duhu i genezi odijeliti od čitava sklopa ostalih životnih emanacija, od nastambe, od šare na posudi i uparanog reza na preslici.

Te umjetničke komunikacije kao i taj rustički skulptorski izraz, nezgrapan u formulaciji, grub u izvedbi, naivan u zapažanju, u kontaktima sa stvarnošću, podložan je konvencijama svih primitivnih likovnih manifestacija. No, on označuje i dimenzije svijeta u kojem nastaje i obrtničko-umjetnički profil autora.

U razgranatoj produkciji istarske srednjovjekovne plastike impresionira vitalnost figuriranja, ustrajna životnost umjetničkog napora. Njeno izražavanje i formulacije plod su kompromisa stilskih tokova i jedne drevne, nepromijenjene svijesti, zato postoje, kroz to zajedničko porijeklo, artistički dodiri u širokim rasponima vremena i prostora. Ukoliko je to konzervativnost, arhaizacija, respekt tradicije, još je ono više ista rustična plastična vizija, ista klesarska manira, ista svijest i volja koja povezuje to stvaralaštvo. To je opći i trajni pučki figurativni jezik nikao iz jednog seljačkog poetskog korijena, jedne osebuje senzibilnosti koja je uvijek prostodušna u traženju izraza, teška i škrtu u izražavanju i gruba u izvedbi. Radi svoje rudimentarnosti i osebujući ovaj je izraz ostao dugo van umjetničko-historijske evidencije.

Domaćem istarskom klesarskom kontinuitetu pripada i *beramski reljef* s prikazom sv. Martina. To je skromna provincijalna redukcija jednog kasnogotičkog uzora.¹

Prizor sa akcijom sv. Martina bio je nesumnjivo složen tehnički zadatak za domaćeg klesara, ali anegdotski bogata tema o darežljivom svecu i stari patronat Martinov² mogli su potaknuti pučku maštu na taj likovni podvig.

Beramski reljef (kamena ploča dimenzije 95 × 95 cm, izbočenost 8–9 cm) od domaćeg istarskog vapnenca, premješten je gotovo sigurno na svoje sadašnje sekundarno mjesto (uzidan u lijevi začelni zid uz oltar u župnoj crkvi) sa centralnog oltarnog mjesta (crkva je posvećena sv. Martinu). U koso prirezanom okviru sa stiliziranim vegetabilnim motivom – stabljike s krnjetcima grana i peterolisnim cvjetovima – sabit je lik sveca na konju koji po staroj ikonografskoj formuli, okrenuvši se u sedlu, mačem siječe dio svog plašta što se spušta na ramena prosjaka. Martin je okrenut licem i tijelom prema prosjaku (lice je danas posve oštećeno), dok su noge ostale u profilu. Dijagonalu konjske orme nastavlja isukani mač, a o svečevu pojasu vise ploštice okrenute korice mača. Mali prosjak velike oble glave sa štapom u desnici i bačvicom obješenom o pojasu jedva doseže visinu konjskog trupa.

Naš je majstor proveo prizor i razvio radnju sa svim konvencionalnim pokretima, smještajem i proporcijama. Prizor je na mnogim prikazima u Istri dobivao izvjesnu monumentalnu konjaničku notu (tako i u freskama u Bermu u crkvi sv. Marije na Škrilinama i na zidnoj slikariji u staroj apsidi crkve sv. Martina), dok je na reljefu taj karakter posve izostao. – Prostor scene je čvrsto ograničen podlogom, tako da je zbivanje posve usmjereno prema gledaocu. Dubina nije probijena, pa su likovi nalijepljeni na podlogu i ne kreću se slobodno. Normalne se kretnje radi toga pretvaraju u iskrivljenja. Tako se pokret Martinove ljevice koja diže plašt lomi na otporu podloge i ostaje fiksiran u nekom čudnom neprirodnom položaju. Ipak je prema rasporedu planova očito da je majstor nejasno osjećao potrebu da prizoru osigura prostor. No kako nije bio vješt toliko da reduciranjem izbočenosti stvori dojam poredanosti figura u dubinu, ostavio je u prosjeku u prvom planu posve nezavisnu i nelogičnu vlastitu pozadinu između njegova štapa i lijeve stražnje konjske noge. Tako je izbjegao opasna presjecanja.

Čitav njegov postupak govori o tome da volumen svojih figura ne osjeća kao tjelesnost, već kao izdignutost, izbočenje sa osnovne plohe. Stoga i plastične vrijednosti nisu odvojene u međusobnom odnosu, već su osnovni odnosi volumena određeni jednom naivnom.

Beramski reljef

i nemoćnom težnjom da se što vidljivije likovi opišu. Isturenja i upadanja, svijetla i sjene nižu se bez balansa. I tok se linija zamrsio uslijed nemoći da se izluče oblici čistim konturama i izdvoje plasticiteti. Uslijed toga je dinamična akcija u tom pokrenutom prizoru ostala statična.

Ritmizacija, koju bismo očekivali kod nizanja nogu, pretvorila se u mrtvi paralelizam cilindričnih udova. U detaljima, na valovitoj konjskoj grivi ritam je ipak uhvaćen u urezima i pravilnim kovrčama na završecima. Na tijelu životinje dlaka je naznačena sitnim vibrirajućim udarcima dljeteta, koji su se složili u romboide. Na plaštu je dispozicija nabora mutna i nerealna. Nejasni nabori široke draperije ovijeni o ruku Martinovu nisu složeni već zgružvani u nekom neuspjelom naporu da se odijele od podloge i zalepršaju prema prosjaku.

Konj, koji se osjeća kao jaka horizontalna komponenta prema vertikalima koju tvore prosjak i Martin, nameće se gotovo kao statično postolje za akciju konjanika. Teški konj, vrlo daleko od uobičajene viteške elegancije, kasa umorno, iako je desnu nogu morao dići u paradnom koraku i ponijeti gibanje naprijed. U teškom je kroku opuštena glava. Rep je svezan (kao i na freski u istoj crkvi), a tretiran je kao gotički dekorativni motiv tordiranog užeta.

Neobično rustičan biljeg daju i disproporcije: malena figura prosjaka uobičajena je još u to doba u takvim dimenzijama, ali velika jajolika glava i preveliki trapez konjske glave s ogromnim udubinama nozdrva i izbočenom jagodicom oka, osjeća se kao snažan biljeg rustike. U nemogućnosti da naznači skraćčenja, sve je naš meštar okrenuo ploštimize: ruke, mač, pa čak i konjska kopita. U izradu pojedinosti se ne upušta, ali je radost ukrašavanja nanižala na ormi punce, slične onima na opremi konja na zidnoj slikariji na Škrilinama.

Okvir je tijesno obavio scenu u potrebi da se prizoru dade čvrsta obodna kontura i zatvoreni prostor u koji gotika obično uklapa scene. Motiv stilizirane vegetacije na okviru pripada kasnogotičkom uzorku. Taj uzorak potječe iz onog antistruktivnog sistema koji u kasnom gotičkom periodu pretvara tektonske elemente u vegetabilne i u sklopu općeg bujanja ornamentalnog ukrasa i sve izrazitijeg dekorativnog aranžmana razrešuje suvisli gotički konstruktivni red. Briše jasnoću discipline arhitektonske razdiobe i naglasak stroge funkcionalnosti pojedinih arhitektonskih elemenata.

Tom biljnom kompleksu, u istoj funkciji i posve sličnoj stilizaciji kao na Bermu, pripada u istarskoj plastici i okvir gotičke kustodije feudalne obitelji Walterstayn u Pazu kraj Pazina. Kusto-

Paz: Gotička kustodija

dija (veličine 80×32 cm), sekundarno uzidana u sjeverni bočni zid župne crkve, nosi grb obitelji, kulu iznad triju brežuljaka i s druge strane orla rastvorenih krila. Između obaju reljefa i vratašca kustodije provlače se grane sa poznatim nasuprotnim redom krnjetak, a u sredini kustodije se spajaju i tako iznad otvora zatvaraju u šiljasti luk. Uz ime gospodara Paza »Waltaser Walterstay« uklesan je na kustodiji i datum »1496«. On suzuje dataciju našeg beramskog reljefa.³

Isti vegetabilni motiv se u Istri ponavlja i u tehnici srednjovjekovnog zidnog oslikanja. Ista se biljna ornamentalna dekoracija razgranala na freskama u Humu, ponovno u funkciji okvira oko prizora na gornjem sloju gotičkih fresaka koje su prikrile dio romaničkog oslikanja.

Župna crkva u Bermu je danas pregrađeni gotički objekt. Od njega su još vidljivi neki arhitektonski dijelovi, zidne slikarije, reljef s Martinom i jedan glagoljski natpis koji datira raniju crkvu 1431. godinom.⁴ Reljef je svakako znatno kasniji od gradnje. Uz vegetabilni motiv, koji nas vodi u konac XV stoljeća, smještava nam prizor u kasni period stoljeća: koncepcija u cjelini, tendencije pokreta, obrada nekih detalja (griva, rep, orna, odjeća itd.). Ne smijemo vjerovati mnoštvu retardacija koje bi nas mogle zaustaviti na mnogo ranijem vremenu. Ono što je odlučno za ocjenu ovog reliefa jest njegov pučki karakter. Po njemu je povezan sa nizom analognih primjera rustifikacije u istarskoj plastici. Ekonomična sredstva, skromno znanje i dah pučkog ukusa pretvorili su ovdje biblijskog katekumena i rimskog konjanika, kasnije srednjovjekovnog viteza Martina, u dobričinu na sustalom seljačkom kljusetu kraj punoglava ubogara koji će se odmoriti na pragu prve seljačke kuće.

Vanda Ekl

BILJEŠKE

¹ Mittheilungen der Zentralkommission für Denkmalpflege. Wien 1909, str. 548, navodi da se iznad relativno dobro sačuvane zidne slikarije u župnoj crkvi u Bermu, sa prikazom madone s djetetom koji ima povijesno-umjetničku vrijednost, nalazi kameni reljef »eine belanglose Arbeit«.

² Mâle, L'art religieux du XIII siècle, Paris 1948, str. 331.

Mâle, L'art religieux de la fin du moyen age, Paris 1949, str. 196.

³ Obitelj spominje Camillo de Franceschi, I castelli della Val d'Arsa, Atti e memorie della soc. istriana, vol. XV, fasc. 1-2, Parenzo 1899.

⁴ Čitanja se natpisa razlikuju (Kukuljević, Arhiv Jug. akad. XVI-44, 2/44; Milčetić, Bilježnica II, Arhiv Jug. ak. XVIII, 155; Šurmin, Acta croatica I br. 66), ali se podudaraju u početku teksta: Č. U. J. i A. (1431) bje zidan sveti Martin...